

Сергій Чумак

МЕХАНІЗМ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ФАЛЬСИФІКАЦІЄЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ

The concept of falsification of elections results is defined in the article on the basis of analysis of practice materials; these are the actions aimed at violating the whole election process and the manner provided for getting, filling the ballots and voting process; procedure envisaged for a count and claim of results of voting or process certain for registration of electors. In addition it is marked that all cases of falsification of elections in practical application can be divided in two categories: falsification without participation in it of separate electors; falsification of elections with participation of electors. Also attention is concentrated on some problems of financing of electoral campaigns as a possible source of funding further costs on committing of falsification of election results. The result of elections here considerably depends on monetary funds which are owned by party or candidate, because the electoral campaign, namely pre-election agitation, is conducted at the expense of the last two.

Постановка проблеми. Проблема аналізу достовірності результатів виборів та референдумів існувала у всіх країнах і у всі часи. Але для України та інших країн СНД ця проблема особливо актуальна. Перш за все тому, що після кожних виборів з'являються багаточисельні заяви про грубі порушення процедури та фальсифікації. При цьому слід відзначити відсутність судових процесів, що можливо пояснити декількома причинами. По-перше, заступництвом фальсифікаторів замовником даної фальсифікації. По-друге, у більшості випадків, практичною неможливістю піймати фальсифікатора «за руку». Якщо він поклав бюлетень «Іванова» у стопку бюлетенів «Петрова» і наглядач це помітив, працівник виборчої комісії може послатися на втому чи автоматичну помилку.

Аналіз останніх досягнень і публікацій. Окремі питання протидії злочинам та іншим правопорушенням у сфері реалізації законодавства про вибори у контексті їх кримінально-правової кваліфікації, кримінологічної характеристики та профілактики досліджували Л. В. Гудзь, В. М. Колесниченко, А. М. Колодій, С. В. Красноголовець, О.В. Кубарева, О. В. Лавринович, С. Я. Лихова, Л. П. Медіна, М. І. Мельник, С. А. Мозоль, М. О. Мягков, М. Л. Ставнійчук, Ю. М. Тодика, М. І. Хавронюк та ін. Крім того, слід зазначити, що численні публікації за темою дослідження, що трапляються у засобах масової інформації, здебільшого мають публіцистичний характер.

Метою статті є дослідження окремих механізмів вчинення злочинів, пов'язаних з фальсифікацією результатів виборів.

Перш ніж виявити види механізму фальсифікацій результатів виборів, потрібно визначити, що таке фальсифікація.

Поняття фальсифікація (від лат. *falsificatio* – підробка) означає вчинена з корисливих мотивів підробка чогось, зміна вигляду або властивостей предмета і надання йому такого зовнішнього вигляду, який не відповідає його справжній суті¹. Фальсифікація передбачає підроблення, перекручення та розповсюдження фальшивої інформації та її носіїв.

Аналіз матеріалів практики свідчить про те, що фальсифікація результатів виборів представляє собою дії, які спрямовані на порушення всього виборчого процесу, а також порядку, який передбачений для отримання, заповнення виборчих бюлетенів та процесу голосування; процедури передбаченої для підрахунку та затвердження результатів голосування чи процесу, визначеного для реєстрації виборців.

Наряду з терміном «фальсифікація», що стосується документів, використовуються терміни «підлог» та «підробка». В криміналістиці ж має місце використання останнього поняття.

Підробка є способом вчинення багатьох злочинів, в тому числі і злочинів проти виборчих прав. Наведений спосіб є своєрідним обманом, який є матеріально вираженим у виборчому документі. Такий обман вчиняється зацікавленими особами заради того, щоб сторонні особи ту викривлену інформацію у документі сприймали за справжню.

Підробка виборчих документів в основному має комплексний характер. Так, виготовляється виборчий документ у протизаконний спосіб, потім до нього заносяться неправдиві відомості та здійснюється його інша підробка у вигляді проставляння печатки виборчої комісії. Після чого здійснюється його використання. Підробка є знарядійним способом вчинення злочину. Це впливає з того, що при будь-якому підробленні здійснюється вплив на матеріальні речі. І такий вплив завжди робиться за допомогою засобів вчинення злочину. Це можуть бути “звичайні” засоби та спеціально прилаштовані для вчинення конкретного різновиду підроблення. При підробці виборчої документації злочинці в основному вдаються до часткового підроблення, зміст якого полягає у підчищенні, виправленні, дописці, підробленні підписів, печаток та штампів. Будь-яку таку зміну, внесену в документ, злочинець прагне зробити непомітною і маскувати під загальний фон.

¹ Мельничук, О.С. (1974). *Словарь иностранных слов*. Киев.

Існує дві форми підробки – виготовлення та перероблення. Але, незалежно від форми, всі підроблення вчинюються заради того, щоб сторонні особи сприймали підроблену річ за справжню.

Підробка, як спосіб вчинення злочину, в залежності від співвідношення з дією, може виступати у якості внутрішнього змісту злочинної дії, бути іманентною їй, або виступати у ролі дії “допоміжного” характеру, що забезпечує виконання основної дії.

За особливостями зовнішньої сторони вчинення необхідно розрізняти матеріальну та інтелектуальну підробку.

Незначні порушення, які пов’язані з організацією і проведенням виборчих компаній, такі, як неточності, допущені у агітаційній літературі, методи, до яких удаються кандидати, щоб змусити своїх політичних супротивників зняти свої кандидатури, чи нездатність членів виборчих комісій забезпечити дотримання процедур голосування при штатних виборах, але без умислу, зазвичай не підпадають під категорію фальсифікація виборів, однак, є її невід’ємною частиною.

Більшість випадків фальсифікації виборів відбувається у зв’язку з прагненням незаконним шляхом отримати пост у місцевих органах влади, який забезпечує право призначення на посаду. Таким чином, дії по фальсифікації результатів виборів часто пов’язані з іншими злочинами, такими, як: захист та приховування незаконних дій, встановлення та використання корумпованих зв’язків в органах державної влади і управління.

Злочинні дії по фальсифікації результатів виборів зазвичай не мають місця в тих адміністративних підрозділах, де одна політична сила користується широкою підтримкою електорату, так як в таких випадках зазвичай не має необхідності удаватися до різного роду махінаціям та порушенням для отримання посту у місцевих органах влади. Як раз навпроти, фальсифікація виборів найбільш часто проходить там, де виступають відносно рівні політичні сили і там, де багато залежить від того, хто займе дану державну посаду – як це часто трапляється при виборах на «протекційні» пости, які є основними джерелами отримання чи забезпечення прибутку.

Всі дії кандидатів до дня голосування є Піаром або Чорним піаром. Використання брудних технологій фактично легалізоване існуючим законодавством про вибори і міститься в понятті і процедурі проведення передвиборчої агітації. При цьому в даний період дозволені: а) заклики голосувати за кандидата, кандидатів, список, списки кандидатів або проти нього (них). Таким чином, заклик голосувати проти іншого кандидата так само розглядається як передвиборна агітація. До якої міри може поширюватися даний заклик?

Мабуть, до грані, за якою неминуча кримінальна відповідальність. Наприклад, наклеп кримінально карається. Але з іншого боку, чи сильна відмінність між наклепом і спотворенням фактів? Або наклепом і замовчуванням?

Проте, будь-які дії кандидатів в період передвиборчої агітації розглядаються як агітація. Фальсифікацією є лише підтасовування результатів виборів.

Всі випадки фальсифікації виборів в практичному застосуванні можна віднести до двох категорій:

- фальсифікація без участі в ній окремих виборців;
- фальсифікація із залученням виборців.

1) Фальсифікація виборів без залучення виборців

До даної категорії відносяться ті випадки фальсифікації, коли виборці не приймають безпосередньої участі в даних махінаціях. До таких випадків відносяться заповнення виборчих ящиків підробленими бюлетенями, голосування «мертвих душ» і голосування «за пацієнтів приватних клінік». Докази таких злочинів у великій мірі залежать від фактів і свідчень, отриманих в ході процесу голосування і наявності зразків почерку осіб, що мають доступ до обладнання для голосування і, отже, що мають можливість використовувати його в корисливих цілях. Як правило, такі злочини вчиняються наступним шляхом:

А) Внесення фіктивних імен до списків виборців на етапі їх складання.

При цьому застосовуються наступні прийоми:

- внесення даних про померлих людей. Оскільки «мертві душі» дозволяють отримати підроблені бюлетені, які потім можуть бути кинуті у виборчі ящики.
- використання фіктивних бюлетенів за осіб, що не проголосували.
- здобуття і заповнення бюлетенів для заочного голосування без активного залучення до даного правопорушення виборців. Бюлетені для заочного голосування можуть особливо легко бути використані для такого роду правопорушень, оскільки заповнення бюлетенів і голосування не вимагає присутності членів виборчих комісій. У той же час, присутність спостерігачів при цих процесах не забороняється.

Б) Застосування різних способів фальсифікації на етапі підведення підсумків голосування, таких, наприклад, як:

- **«Вкидання»** – підкидання додаткових бюлетенів на користь бажаного кандидата до початку голосування або в ході голосування.

Навіть якщо вони мають відмітки за різних кандидатів, але їх число перевищує число виборців, що проголосували по списках, то це практично автоматом приводить до відміни підсумків виборів на ділянці. Якщо ж «вкидання» робить хто-небудь з членів виборчої комісії під одного з «потрібних» кандидатів, то число бюлетенів, звичайно, зійдеться. «Вкидання» застосовується в останню хвилину перед закриттям ділянки для підрахунку голосів виборців (або до початку голосування в урнах вже знаходитимуться декілька десятків «правильних» бюлетенів). Це будуть свіжовіддруковані бюлетені з печаткою даної ділянки або бюлетені тих виборців, що не прийшли голосувати.

– **«Хитрий палець»** – псування бюлетенів, заповнених на користь небажаного кандидата; даний варіант дозволяє непомітно для інших членів виборчої комісії «псувати» бюлетені, ставлячи на них додаткові галочки або риси. Для цього використовують забинтований палець з авторучкою усередині, вугіль, який захований у долоні, і інші підсобні матеріали.

– **перестановка** результатів голосування, коли голоси, отримані кандидатом (партією) А, приписуються кандидату (партії) Б. Голоси ж, отримані кандидатом (партією) Б, реєструються як отримані кандидатом (партією) А;

– **«Солянка»** – підміна деякого числа бюлетенів бюлетенями, заповненими на користь бажаного кандидата. При підрахунку голосів, поданих за кожного кандидата, пачки можуть спеціально переплутати, або змішати хороші і зіпсовані бюлетені разом. Крім того, необхідно стежити, щоб в зіпсовані бюлетені не відкинули хороші або, так звані «спірні» бюлетені (це не за формою заповнені бюлетені, де ясно виражена воля виборця на підтримку того або іншого кандидата. Вони можуть бути визнані дійсними).

Фальсифікації шляхом підміни деякого числа бюлетенів бюлетенями, заповненими на користь бажаного кандидата, можуть вироблятися в двох варіантах. По-перше, можна вилучити деяку кількість бюлетенів, заповнених на користь якогось одного небажаного кандидата і замінити їх рівним (або приблизно рівним) числом бюлетенів, заповнених на користь бажаного кандидата. В цьому випадку показник активності виборців не зміниться, не зміняться і долі бюлетенів, визнаних недійсними.

Іншим поширеним варіантом подібного типу фальсифікації є підміна деякої кількості випадково відібраних бюлетенів, заповнених на користь різних кандидатів, на приблизно рівну кількість бюлетенів, заповнених на користь бажаного кандидата. Технічно такий

спосіб фальсифікації відповідає підміні виборчих урн. В цьому випадку урна з опущеними туди бюлетенями, поданими за різних кандидатів, замінюється заздалегідь приготованою урною, наповненою бюлетенями в користь бажаного кандидата.

– **Вилучення бюлетенів, заповнених на користь небажаних кандидатів.** Останнім часом розвиток сучасних технологій викликала появу на світ усе більш витончених способів фальсифікації виборів – бюлетені просочують спеціальним розчином в клітинці напроти неугодного прізвища, і після проставляння ручкою будь-якої відмітки та через деякий час вона безслідно зникає. «Порожні» бюлетені, природно, визнаються недійсними. Інший варіант цього способу – ручки із зникаючим чорнилом.

– **«Віртуальні» порушення,** коли в підсумковий протокол заносяться такі цифри тих, що голосували за кандидатів або підсумки референдуму, які здаються бажаними членам виборчих комісій, незважаючи на реальні результати референдумів або виборів.

В поодиноких випадках з метою визнання виборчих бюлетенів недійсними злочинці намагаються *знищити або зіпсувати виборчу скриньку*. Знищення скриньки з бюлетенями – це приведення її у повну непридатність до використання за цільовим призначенням: припинення їх (скриньки і бюлетенів) існування як речей матеріального світу (спалювання); зруйнування іншим чином, що унеможлиблює встановлення змісту виборчих бюлетенів, які були опущені виборцями до скриньок. Псування зазначеної скриньки передбачає пошкодження її та бюлетенів, що знаходяться в ній, внаслідок чого вони стають непридатними для використання за цільовим призначенням.

Такі дії направлені на недопущення підрахунку бюлетенів відповідно до поданих виборцями голосів, в результаті чого виявлена виборцями на виборах воля виборців не враховується. Таким способом виборці позбавляються права голосу. До таких заходів прибігають в тих випадках, коли не вдалося вплинути на волевиявлення виборців в інший спосіб або для визнання голосування на конкретній ділянці недійсним. Для пошкодження та знищення виборчих бюлетенів можуть використовуватись такі засоби як фарба, кислота, легкозаймиста речовина та інше.

Зазначені дії вимагають від його виконавців особливої зухвалості, оскільки, як правило, злочин вчинюється відкрито у приміщенні для голосування, тобто в присутності багатьох людей – членів

виборчої комісії, виборців, офіційних спостерігачів, довірених осіб кандидатів, представників ЗМІ тощо¹.

2) Фальсифікація виборів за участю виборців

Друга категорія правопорушень, пов'язаних з фальсифікацією результатів виборів, має на увазі участь виборців, принаймні, до деякої міри, в самому процесі правопорушення. Типовими способами цих правопорушень є:

1. Підкуп голосів.

Підкуп в даному випадку виражається в схиланні виборця чи іншого суб'єкта виборчого процесу шляхом надання матеріальної винагороди до голосування «за» або «проти» чи схилити кандидата до зняття своєї кандидатури з голосування. Підкуп застосовується службовими особами, представниками та прибічниками окремих кандидатів та іншими особами в багатьох регіонах країни, що свідчить про масовий характер його застосування. Підкуп може бути спрямований стосовно виборця, члена виборчої комісії, кандидата на виборну посаду в органи державної влади чи органи місцевого самоврядування, а також його довіреної особи, офіційного представника чи будь-якої іншої особи, яка бере участь у виборчому процесі².

Загальний механізм підкупу передбачає передачу особі грошей, інших цінностей, наданні їй будь-яких переваг, пільг майнового характеру або обіцянку майнових вигод чи позбавлення майнових витрат як винагороду за зміну свого волевиявлення в участі у виборах або за відмову від такої участі.

Спостерігаються різноманітні вияви підкупу. В одних випадках ті, хто має намір здійснити підкуп виборців підшуковують людину, яка знає багато жителів певної місцевості та якій довіряють. І ця людина безпосередньо агітує жителів для голосування за певного кандидата за винагороду. В інших випадках спостерігаються факти так званих «каруселей», які полягають у скуповуванні у виборців незаповнених виборчих бюлетенів і передачі їм для голосування бюлетенів із зробленою позначкою на користь певного кандидата.

2. «Голосуй за друга» – члени виборчої комісії можуть дозволити родичам голосувати за двома і більше паспортами відсутніх осіб.

3. «Міграційне голосування» (або виборець, що міняє місце проживання);

¹ Мельник, М.І. (2005). *Кримінальна відповідальність за злочини проти виборчих прав*. Київ: Атіка.

² Мельник, М.І., Хавронюк, М.І. та ін. (2001). *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квіт. 2001 р.* Київ: Каннон, А.С.К.

4. Надання «допомоги» виборцеві, коли бажання виборців ігноруються і не враховуються;

5. «Карусель». «Оброблені» люди виносять з ділянки чистий бюлетень, інші люди його «грамотно» заповнюють, передають наступному «обробленому», той кидає його в урну, виносить чистий – і так по колу;

6. Голосування за паспортними даними. Якщо виборчим комісіям будуть відомі не лише ФІБ і адреси виборців, але і їх паспортні дані, то не виключено, що недобросовісні члени комісій зможуть внести до журналу за виборців, що не прийшли на ділянку, їх дані, узяти бюлетень і проголосувати. В даний час, отримати паспортні дані не складає особливих труднощів, оскільки такі дані необхідні для оформлення кредиту, для укладення договору про послуги зв'язку і так далі. Якщо недобросовісні кандидати підкуповують членів виборчої комісії, вони можуть «домовитися» з «потрібними» людьми, які мають в своєму розпорядженні базу даних зареєстрованих у них клієнтів з їх паспортними даними;

7. «Чарівна урна». Виїзне голосування вдома (якщо в ньому не приймають участі спостерігачі). Розраховано на інвалідів і літніх людей з поганим зором і слухом. Їм можна послужливо підказати, де поставити галочку (хоча законом це заборонено);

8. «Бригада-Ух». Виїзна бригада з урною може узяти з собою велику кількість бюлетенів і заяв про голосування вдома і влаштувати квартирний обхід будинків для підвищення явки.

9. «Пустушка» – члени виборчої комісії можуть видавати для голосування бюлетені, що не мають підписів членів виборчої комісії і її печатки. Згідно із законом такі бюлетені вважаються недійсними. Тобто голос виборця пропадає.

Допустимо, фальсифікація полягає в підкиданні додаткових бюлетенів на користь бажаного кандидата. Тоді активність (явка) виборців, яка спостерігається, буде більше середньої активності в регіоні. Аналогічний ефект спостерігатиметься, якщо виборчі комісії деякого рівня припишуть голоси якому-небудь кандидатові або партії. В цьому випадку, для того, щоб цифри в протоколі підрахунку голосів сходилися, фальсифікатори не повинні забувати додати таке ж число в графі «число виборців, що отримали бюлетені», «число знайдених в урні бюлетенів», «число бюлетенів, визнаних дійсними». Інакше сумарне число бюлетенів, поданих за всіх кандидатів і зіпсованих бюлетенів, буде більше, ніж число бюлетенів, знайдених в урні.

При перестановці результатів голосування голоси, отримані кандидатом (партією) А, приписуються кандидатові (партії) Б, а голоси,

отримані кандидатом (партією) Б, реєструються як отримані кандидатом (партією) А. Цей тип фальсифікацій є найнебезпечнішим, оскільки він не порушує яких-небудь статистичних закономірностей результатів голосувань і тому не розпізнається при статистичному аналізі.

В принципі, до даного типа фальсифікацій можна віднести і «Карусель». Коли «підготовлені» виборці виносять з виборчої ділянки бюлетені і їх заповнюють голосами за потрібних кандидатів і наступний виборець кидає їх в урну.

Фальсифікації шляхом вилучення бюлетенів, заповнених на користь небажаних кандидатів (партій) легко розпізнаються по пониженню показника активності виборців, збільшенню долі бюлетенів, визнаних недійсними.

Також слід зосередити увагу на деяких проблемах фінансування виборчих кампаній як можливе джерело фінансування подальших витрат на здійснення фальсифікацій результатів виборів. Результат виборів значно залежить від того, якими грошовими коштами володіє партія або кандидат, оскільки виборча кампанія, а саме передвиборча агітація, проводиться за рахунок останніх.

В сучасних умовах вибори стали гарною нагодою заробити гроші. Кандидати в депутати чи в президенти платять не лише своїм повіреним, а й пересічним громадянам, аби купити потрібну їм “галочку”. Така ситуація, власне, влаштовує як політиків, так і їхніх “працівників”.

Проблема тіньового фінансування виборчих кампаній в Україні становить основу проявів політичної корупції в нашій державі. Незаконне використання виборчих фондів дає змогу маніпулювати політичною владою або безпосередньо, за допомогою нагромаджених коштів деформувати процес і результати народного волевиявлення на свою користь.

Партії (блоки) та кандидати самі оплачують проведення мітингів та зборів, видання агітаційних плакатів, листівок та інших агітаційних і організаційних заходів. Варто зазначити, що грошові кошти значно впливають на результат виборів. Це породжує злочинні дії у вигляді *незаконного фінансування виборчої кампанії*. Задовольняючи свої політичні або особисті інтереси, службові або інші зацікавлені особи вчиняють незаконні дії у вигляді:

1) передачі грошових коштів або матеріальних цінностей на безоплатній основі чи за необґрунтовано заниженими розцінками;

2) виготовленні або поширенні агітаційних матеріалів, не оплачених з виборчого фонду або оплаті виготовлення чи поширення таких матеріалів;

3) незаконного використання фінансової або матеріальної підтримки кандидатами у виборні посади, їх уповноваженими представниками чи довіреними особами.

В першому випадку фінансова або матеріальна підтримка може надаватись в різноманітних формах. Наприклад, шляхом надання безоплатно чи за необґрунтовано заниженими розцінками приміщень для проведення масових заходів (зборів громадян, зустрічей кандидатів з виборцями, дебатів, дискусій тощо), транспортних засобів для перевезення громадян для участі у масових заходах. Така підтримка відбивається у тому, що кандидат, політична партія (блок) не оплачують чи оплачують за необґрунтовано заниженими розцінками вартість наданих їм послуг, виконаних на їх користь робіт чи вартість користування ними певним майном.

Способи використання фінансової (матеріальної) підтримки залежать від виду такої підтримки (грошові кошти, майно, будь-які послуги). Якщо такою підтримкою є грошові кошти, то їх використання виражається у формі їх використання як засобу платежу для оплати товарів, робіт, послуг, безоплатної передачі їх іншим особам. Матеріальна підтримка у вигляді матеріальних цінностей може використовуватись шляхом користування таким майном чи розпорядження ним у цивільно-правовому розумінні, зокрема будь-яке відчуження (наприклад, передача виборцям як предмету їх підкупу, користування транспортними засобами, будівлями, приміщеннями)¹.

Література:

1. Андрушко, П.П. (2007). *Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика*. Київ : КНТ.
2. Мельник, М.І. (2005). *Кримінальна відповідальність за злочини проти виборчих прав*. Київ: Атіка.
3. Мельник, М.І., Хавронюк, М.І. та ін. (2001). *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квіт. 2001 р.* Київ: Каннон, А.С.К.
4. Мельничук, О.С. (1974). *Словарь иностранных слов*. Киев.

¹ Андрушко, П.П. (2007). *Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика*. Київ : КНТ.